

Bencsik Orsolya

A halál és a vidék találkozása két műkedvelőben

Juhász Erzsébet portalanítja Szenteleky Kornélt

*„a por pedig csak hull, hantol, fullaszt,
megfojt és csendes közönnyel eltemet”
(Szenteleky Kornél: Elégia poros prózában¹)*

A vidék és SZA/SZK leporlása: az idő problémája

Juhász Erzsébet *Műkedvelők* című Szenteleky-regényének egyik programja, ahogy a mindenki – de tulajdonképpen csak a vajdasági írók – utódot valójában nem nemző (!), szimbolikus nagyapja, Sztantits Aurél kapcsán jelszóként is említi a mű énelbeszélője, a „leporlás”. A leporlás aktusa előfeltételezi, hogy tárgya a por – vagy ha metaforikus értelemben használjuk, más matéria – által eltakart, befedett, így alig vagy egyáltalán nem látható, és láthatatlanságából, rejtőzködéséből fogva túlvilági, halott. Éppen ezért a portalanítás intencióját tekintve a megszűnt vagy rejtőzködő láthatóvá, élővé tételére irányul, és vagy egy ősi, tiszta, korábbi állapot visszaállításáról, vagy pedig a korábbi átértelmezéséről, letisztításáról szól. Minden esetben tehát bizonyos rétegek lepucolását jelenti, minden esetben valamilyen episztemológiai és interpretációs aktus, melyben a látás-látvány (ismeret) és a létezés szorosan összefügg.

Az újvidéki Forum Könyvkiadó 1984-es regény pályázatán nyertes pályaműként szereplő, egyszerre a rekonstrukció és a dekonstrukció eljárását alkalmazó *Műkedvelők* többféle, egymással szorosan összefüggő matéria megsemmisítésére törekszik. Egyrészt maga az idő, a feledés apró szemcséi szűrkitik el és temetik be a Sztantics Aurél (SZA), vagy a már előbb említett szimbolikus, elcsaládiásított „nagyapánk”-ként megjelenő Szenteleky Kornél (SZK) igaz alakját, ahol az igazság ugyanannyira problémás, akár csak az időből fakadó távolság vagy a hagyomány. A múlt, SZA/SZK történetének, és ezzel együtt az akkor még jugoszláviai magyarnak nevezett literatúra, ma már vajdaságiként aposztrofált irodalom kezdetének rekonstrukciója, vagy inkább az arra vonatkozó kísérlet, mely a narrátor (és az íródó szöveg) önreflexivitásának köszönhetően önmaga határait is bejárja², tulajdonképpen a kezdetekre való „hideg fülelés”, a holttá váló és az utódok által kikezdett anyag megvizsgálása, de ezzel együtt az utódállapot, a jelen megértésére és öndefiníálásra való törekvés, mely ezek szerint a múlt által valósulhat meg. Ebbe a kutatásba, „fura

1 Szenteleky Kornél, *Úgy fáj az élet*, A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség kiadása, Újvidék, é. n., 13.

2 Lásd: *„Lehetőségeink szerények; e távolságok beláthatatlanok, főleg az időben, maradjunk ennyiben, s a couleur locale-ban, ugyan – túllépni e mai kocsmán talán?”* (Juhász Erzsébet, *Műkedvelők*, Forum, Újvidék, 1985, 6.) És még: *„igen nehéz az utat visszafelé megtenni ugartörő eleinkig, bár amire emlékezniünk lehetne, már önmagában is igen körülhatárolt, s meg kell hagyni: velünk született nyomtalanságunk is már-már a csodával határos.”* (Uo., 7.)

nyomozás³-ba, akárcsak múltbéli utazásba beépülnek, átértelmeződnek, parafrázálódnak többek között SZK szövegei⁴, sorai és motívumai, a „lomha ákácokban” (el-ott)felejtett/el-ottfelejtkezett, a couleur locale-ban mint időtlen kocsmában nyakig belemerült irodalom-szervező és író, valamint az időbeli távlatnak köszönhetően megporosodott, az SZK által kritizált vidékiségtől korántsem olyannyira elkülönülő/elkülönböző(öd)ő, egységét és értékét tekintve különösen problémás opus.⁵ Egyszerre zajlik szövegportalanítás mint a felejtés és a recepció folyamatainak következményeként megjelenő befedő vagy épp ritkuló külső réteg eltávolítása, valamint porkivonás mint a szövegben benne levő elem elkülönítése és/vagy negligálása. Másrészt tehát a fentebb említett idő szemcséinek lesöprése és kiszűrése, semmitése mellett a vajdasági milió és irodalom centrális eleme és metaforája, a tanyavilág és a szántóföld fojtogató pora, a vidékiség esszenciája kering a levegőben, hull alá, temet be, és mindezzel együtt be is férkőzik a szövegtérbe, hogy a helyi színek elméletének ha nem is kimondott, de implicit fundamentumaként rétegezze az irodalomkezdő nehézségeit, és kiélezze a vidék és a nagyvilág, a műkedvelés és a valódi művészet közötti opozícióit. A por a provincializmus anyagaként valójában SZK életrajzi adatainak, valamint irodalmi tevékenységének ismeretében és az SZK-szövegekkel együtt teljesebbé válik a *Műkedvelők*ben, és nehezíti meg az irodalmi kezdetekhez, a hagyományhoz való adekvát, objektív viszony kialakítását, és többek között a helyi színek elméletének az értékelését is. Ilyen értelemben foltokat hagy, illetve elszakít a látványtól, és akárcsak SZK beteg tüdejét, úgy az őt követő írónemzedékek (különösen a symposionisták) egészséges szervét is fojtogatja, fullasztja.

A portalanítás alapvető gesztusa SZK első reflexióihoz fűződik, de a symposionisták második generációja közé tartozó, már Tolnai Ottó világporát is önmagába szívó, fényes szemcséit letűdöző Juhász Erzsébet 1985-ben megjelent regényében túlmutat a vidékkel

---

3 Juhász, *Műkedvelők*, i. m. 7.

4 Maga a regény címe is egy Szenteleky-átvétel, allúzió, hiszen a vajdasági Kazinczyként, a későbbi írók által viszont inkább már „*furcsa kis vékony, kitinpáncélos bogárka*”-ként (vö. Balázs Attila, *Isola Bella*, avagy a központi világítótorony hibái = Uő., *Világsarok +*, zEtna, Zenta, 2011, 20.) emlegetett íróos, a jugoszláviai magyar irodalom kezdetének vezéregyénisége ugyanezzel a címmel írt drámát (pon-tosabban egyfelvonásos komédiát), melyet a *Bácsmezei Napló* 1924. december 25-ei száma közölte.

5 A *Műkedvelők* egyik enyhén ironikus és SZK szövegeinek művészeti értékével foglalkozó passzusa, amikor a narrátor Póth Erzsébetnek, SZA barátnőjének, majd végül feleségének a gondolatait, véleményét közvetíti a már erősen haldokló íróról, annak művészetéről és irodalom-szervezői tevékenységéről, akárcsak a szerveződő jugoszláviai magyar irodalomról. Lásd: „*Aurélnek nem egy írását valósággal ízeke szaggatta gondolatban. Tipikus vidéki szépleleknek tűnt a szemében, aki csak siránkozni képes, s azt is milyen hamisan, milyen erőtlenül teszi. (...) Aztán egy másfajta kétségbeesés kerekedett benne felül: ha maga a »vezér« is csak ilyen vidéki műkedvelő, akkor a többiek: Janiga Lajos, Forrai Gábor, Homonnai s a többiek sorban mind, hát akkor ők? (...) Mert hisz hiába minden erőfeszítés: az, amiről Aurél és társai írnak, az nem ez az élet. Az írók mindig a művek aranyfedezetével vannak elkeveredve. Ő tudja, látja, hogy a szenvedést, a gyöttrődést illetően a fedezet színarany, miért mégis, hogy ami megiródik belőle, az nem több, mint égett szén, pernye, amitől még csak jobban bepiszkolódik a levegő. És ilyenkor világosan érezte, hogy barátja írásai nem azért gyöngék és erőtlenek, nyúlósak, érzélgősek vagy érdektelenek, mert híján volna a tehetségnek. Biztos benne, hogy az ő esetében nem erről van szó, de hogy miért vérzik el keze nyomán minden sokat ígérő mondat, mielőtt valódi tartalommal telítődne: erre gyötrelmes töprengések után se tudott önmagának soha válaszolni. Vajon mi köti meg a kezét itt? Miért a túl korai kifulladás? Miért, hogy mindig mindenről csak beszorulva a semmi és a valamiféle utánzat közé?*” (Juhász, *Műkedvelők*, i. m., 74–75.)

szembeni spleenes, szentis gyötrődésen⁶, elvágyódáson⁷, és sokkal mélyebb, metafizikusabb értelmet nyer, melynek köszönhetően a *Műkedvelőket* a vajdasági irodalmi identitás kiépítésének a kulcsregényévé is teszi, aminek viszont korántsem meglepő módon alapelve a bizonytalanság, az elbizonytalanodás és önmagunk vakuló tükörben való bámulása⁸. Mindemellett a hagyományépítés és a hagyomány átinterpretálásának fontos momentumait is kiemeli, és az önmagába zárt szellemmel⁹ szembeni kitörési igényt, egyfajta kívülről tekintést, és ezzel együtt a kívülről való látás intencióját is megfogalmazza. SZK első reflexiói, a spleenesnek nevezett gyötrődés nem más, mint a disznóólszagú valóság, a magaskultúrát befogadni képtelen, a művészetre süket fülű vidéki közeg átforgalmazása mind az irodalomszervezői tevékenység, mind a művészi alkotás segítségével, még akkor is, ha előbbi a már említett közeg minősége, lényege miatt folyamatosan ellehetetlenül, és a műkedvelés és a valódi művészi érték között ingázik, akárcsak az alkotás, a valóság esztétizálása sem tekinthető tényleges megoldásnak, csak egyfajta időszakos menekülésnek. Ez a fajta spleenes gyötrődés és az élhetetlen, elfogadhatatlan realitás elől az alkotáshoz, valamint az olvasásba való menekülés egyébként – noha erőteljesebb (ön)-kritikai reflexiókkal és folyamatos elbizonytalanodással – a *Műkedvelőkkel* vagy a közép-európai „korlát- és határelményt” kirajzoló *Határregény* című, már a címében műfaját is megjelölő kötetrel szemben az esszéista Juhász Erzsébet alakjától már kevésbé áll távol, még akkor is, ha ez a hang vagy magatartásmód egy másfajta kontextus eredménye. Az irracionális közeg, a háborús, traumatikus, politikai-gazdasági szituáció, melyben mindez megjelenik, bizonyos értelemben az önsajnálattal elemeivel együtt is adekvátan tekinthető, a már említett metafizikai síkot pedig éppen ezek a határhelyzetek magyarázzák, és az *Úttalan utaim*, vagy éppen az *Esti följegyzések* gyakran panaszos, sértődött passzusait folyamatosan finomítják.

A *Műkedvelők*, akárcsak Juhász Erzsébet egyik legalapvetőbb vonása tehát a vidékkel való szembenezés és egy (többek között írói) identitáskiépítés, de Szentelekyhez képest ő már túllép a vidékiség pusztá kategóriáin, a vidékiség színein, és nem csupán a centrum-periféria (nagyváros-vidék) térpoétikai fogalmak költői alakzatokká való leképezése, szublimálása mentén működteti azt, hanem a térbeli meghatározottságon túl az egyes szubjektumon belül is. Mindemellett pedig kritikai reflexiókat tesz, és az SZK-kép alig észrevehető dekonstruálása mellett elsődlegesen a megképződő szubjektum egységességét, létbizonyosságát, realitásértékét kérdőjelezi meg.

---

6 Vö. pl. Szenteleky az *Úgy fáj az élet* című lírai novellákat tartalmazó kötetének az olvasóhoz írott bevezetőjével: „Panaszok, sóhajok, ámulások, vágyak, rajongások, nyöszörgések, elkábulások, csüggedések, álmok, emlékezők, meglátások, hazugságok, dalok, jajok, tűnődések, mámorok, hívések, várások, lázadások, elfáradások, mindig csak érzések és érzések és érzések. (...) ez a könyv csupa líra, szerénytelen alanyi költészet tiszszességűs poétikai formák nélkül. (...) én élni szeretnék e szomorú könyvben. (...) »gyógyíthatatlanul szomorú«-nak érzem az életet.” – Szenteleky, *Úgy fáj az élet*, i. m., 3–5.

7 Ahogy ironikus módon Balázs Attila írja Szentelekyről: „Egy örökké valamiféle szivárványos szigetekre elvágyódó, azonban haláláig a disznóólszagú bácskai porban és porlepte akácokban maradó, ott bujkáló, biciklizgető és révedező, széplelkűségében itt-ott elcsorduló, utána rendre pocskék hangulatú falusi orvos, aki ebből a poros-ragacsos, önnön termékenyítette bácskai anyagból megalkotta a vajdasági helyi színek ellentmondásos elméletét.” – Balázs, *Világsarok* +, i. m., 20.

8 Juhász, *Műkedvelők*, i. m., 8.

9 Radomir Konstantinović fogalma (vö. Uő., *A vidék filozófiája*, Forum-Kijarat, Újvidék-Bp., 2001, ford.: Radics Viktória).

Határképzet és haláltapasztalat: az individuum problémája

A leporlás aktusa kapcsán vázlatosan szó esett a látás-látvány (ismeret) és létezés szoros kapcsolatáról, többek között ezáltal tematizálódik a túlvilágisághoz és a halálhoz való viszony is, és épül be a *Műkedvelők* szövegvilágába egyrészt a halódó SZA-testen a betegségtudat, és ezen keresztül az egyediség, a saját megismételhetetlenség tudata, valamint a már elporladt SZK-testen keresztül a saját halálélmény és a mások halálának tapasztalata. A Juhász Erzsébet-i életműben a jaspersi értelemben vett határélmények közül egyébként is kiemelkedő szerepet tölt be a halál, az elmúlás aktusa. A nemlét központi kategóriája az idegenség és otthon-lét, az emlékezés és felejtés dichotómiáira építkező *Határregénynek* is, ahogy Faragó Kornélia írja a kötet utószavában: „[e]bben az elbeszélői szemléletben a halál (...) válik a létértelmezés kiindulópontjává”.¹⁰ A határ Szenteleky *Isola Bella* című regényének jellegzetes sorsképletéből („Az embereket határok közé szorítani nagyon durva dolog, és a nemzeti tulajdonságok örökös kihangsúlyozása talán sokban oka, hogy az emberek nem értik meg egymást, hogy szuronyokkal állnak a határokon, és felülnek minden alaptalan uszításnak.”)¹¹ emelődik be a 2001-es posztumusz regénybe, de a sziváci író talán egyik legfontosabb és legtöbbet hivatkozott textusával szemben itt a határ többek között a túlvilágiság és evilágiság, valamint az értelem és örület elválasztó alakzataként jelenik meg, hiszen Juhász Erzsébet a puszta térbeli-geográfiai kívülrekedést, mobilitásbeli zártságot episztemológiai-metafizikai mélységekig terjeszti ki, és a létértelmezés, valamint az individuummá való válás és az identitásképzés par excellence akadályává teszi meg.

A határ a látványtól (ismerettől) ugyanolyan elszakító tényező, mint az idő, vagy akár a por, és eleve szűkös koordináták, elhagyhatatlan paraméterek közé szorítja be a szubjektumot, mely koordináták és paraméterek azonban még az otthon képzetét sem, csak a seholét adják ki.¹² Egyrészt a biztonság, másrészt a kívüliség, kívülről tekintés perspektívája tűnik el, és válik egyre intenzívebbé az idegenségérzet, a sehollet, és talán legerőteljesebben a már eleve redukált létezés után az értelmetlen, negligált egzisztálás (a senkilét) tapasztalata. A *Határregény* szövegvilágának háborús, tébolyult kontextusában, a széttöredezettség és elszakítottság logikán kívüli közegében, a veszteségsorozatok között a határon való átlépéssel az a nyitottság akadályoztatik meg, mely a kommunikáció, az alkotás, a nagyvilág és az individuum sajátja. Így, akárcsak a Szenteleky-hagyományt dekonstruáló *Műkedvelők* provinciájának „dagadt disznóhizlójában”¹³, trágyszagában, fojtogató portengerében, hiába fülel és néz a szubjektum, önmagát csak egyre vakuló tükörben bámulja, és a hideg némaságban nem marad más, mint a külső és a belső lét különválasztása, végül utóbbi felfokozása. A belső, túlvilági utazás, az önmagába záródás¹⁴ azonban sohasem garantálja a látást, a látványhoz (ismerethez) való hozzáférést, annak feldolgozását, vagy az identitás érvényességét, akárcsak az individuum tényleges létrejöttét, mint a leporlás működő eljárását.

10 Faragó Kornélia, Utószó. Közép-európai határjáték = Juhász Erzsébet, *Határregény*, Forum, Újvidék, 2001, 95.

11 Vö. Virág Zoltán, A mindig maradás állomáshelyei = Uő., *A szomszédság kapui*, zEtna-Basiliscus, Zenta, 2010, 116.

12 Vö. Juhász Erzsébet, *Senki sehol soha*, Forum, Újvidék, 1992.

13 Juhász, *Műkedvelők*, i. m., 86 – vö. Szenteleky Kornél Bácskai éjjel című verse = Uő., *Szerilem Rómában*, Forum, Újvidék, 1995, 38–39.

14 Lásd: „a teljes önátadás és a végső elhatárolódás mezsgyéjén – billeg: fülelése hideg tengelyében. Nem más ő, mint ördögös vándor, garabonciás, csakhogy az ő útjai mind befelé nyílnak, s ott bent is mindig oda- és elfelé: a távol közelei s a közel távolai között.” (Juhász, *Műkedvelők*, i. m., 10.)

Mivel a halál (mint az élet alkotó tagadása) az egyediséget eszmélteti fel¹⁵, a vidék kollektívizmusra törekvő hajlama éppen ezért noha tagadni nem tudja azt, beépíti a rendjébe, beemeli, belsővé teszi struktúrájában, egy funkcióvá, aktussá, puszta faktummá redukálja. Így az elveszíti túlvilágiságát, transzcendenciáját, és olybá tűnik, hogy megszűnik az a határ is, mely elválasztja a szubjektumot az elmúlás tapasztalatától és a nemlét világtól. A halál (akárcsak a holt) éppen ezért láthatóvá¹⁶, és korántsem kiemelt jelentőségű vagy váratlan, hanem természetes eseménnyé válik, a provincia életében akcidienciává.¹⁷ A *Műkedvelők* meghatározó és zavarba ejtő momentumai közé tartozik SZA/SZK ráeszmélése múlni nem akaró, halálos betegségére, ugyanígy lázállapotai (és a velük összehangolt irodalomszervezői munka), halódó, fogyó alakja, végül halála. Zavarba ejtő mindez a beteg tüdőt fojtogató portengerben, a nemcsak a test múló szerveit, hanem a lelket (és a folyamatosan megképződni kívánó személyiséget) is fullasztó matéria takarásában, a szürkésbarna szemcsék által betemetett, vastag porréteg alatt rejtőző, számára alig látható valóságban, és nem utolsósorban – másik szövegsíkként, felületként – abban az időbeli távlatban, melynek finom, hulló szemcséi elzárják és homályosítják a jugoszláviai magyar irodalom kezdeteit, SZK egyre problémásabb (igaz) alakját, művészetét, akárcsak a sohasem valódiként nemzett (író)unokák hagyományhoz való adekvát, objektív viszonyát.

Juhász Erzsébet azáltal, hogy az önmagába zárt szellem világába, a kollektív megmaradás szellemébe beemeli annak ellenségét, a változást és nyitottságot, a fenyegető halált, fogásokat keres, tulajdonképpen regényének alapvető programjával összhangban bevett, berögzött viszonyulások, az irodalmi tradíció, a felejtés okozta vakfoltok között (szöveg)portalanít és porkivon. SZK esetében alapvetően fontos megemlíteni a betegségét és viszonylag fiatal halálát, de Juhász Erzsébet nemcsak megemlíti, hanem adekvátan foglalkozik, foglalatoskodik vele, sőt ezt teszi meg – *Határregényéhez* hasonlóan – SZK létértelmezésének, tágabban a hagyomány átértelmezésének kiindulópontjává és egyedüli módszerévé, ráadásul egy olyan közegben, mely éppen a halált és a tőle elválasztódó szubjektum közötti határt próbálja megszüntetni. Éppen ezért válik végül rendkívül fontosá annak megvizsgálása is, hogy SZA a szövegvilágon belül hogyan viszonyul önmaga betegségéhez (de ezzel együtt természetesen a környezet viszonyulásának mikéntje is ugyanennyire kiemelt jelentőségű lehet¹⁸), mennyire van tisztában önmaga végességével,

---

15 Konstantinović, *A vidék...*, i. m., 46.

16 Azonban ez sohasem adekvát értelemben történik: az, hogy a vidék világában a halál többé már nem transzcendens, hanem csak egy tény a többi tény között, valójában az abszolút halált zárja ki, és teszi lehetetlenné a szubjektum számára az elmúlás mint olyan mélységében, ténylegességében való megértését, belátását.

17 Lásd. bővebben: Konstantinović, *A vidék...*, i. m., 39–41.

18 A vidék negatív viszonyulása SZA-hoz a folyamatos útlevel-elutasításokon keresztül válik a legszembetűnőbbé. Nem más ez, mint az elvagyódó, a nyitottság- és kommunikációéhes, a nagyvilágra kíváncsi, utazni akaró szubjektum leszorítása, határok, meghatározott koordináták és paraméterek közé zárása, mely által felülvizsgálhatóvá, szem előtt tarthatóvá és kontrollálhatóvá is válik, és jobb esetben végül integrálható a valójában passzív, önmagába záródott, tunya szellembe, a nagyvilágtól tartó, a másmilyen gondolkodását elpusztítani akaró kollektívába. Másrészt mindez összefügg SZA beteg tüdejének figyelmen kívül hagyásával is, hiszen ahogy a regény 59. oldalán elhangzik: „Amikor mintegy másfél éve először kérte Aurél a szabadságoltatását, hogy a Márton-hegyi szanatóriumba menjen Pestre, azzal utasították vissza a kérelmét, hogy akinek – orvos létére – még irodalmi tevékenységre is futja, az egészséges, mint a makk.” (kiemelés tőlem. – B. O.) Érdemes lenne egy kiegészítő, terjedelmesebb dolgozatban Póth Erzsébetnek, az utolsó pillanatban elvett házastársnak (aki úgy megy hozzá a beteg SZA-hoz, hogy tudja, nemskóra özvegygé válik) vagy az anyafigurának, Ancsurának, és nem utolsósorban az íróbarátok SZA betegségéhez fűződő viszonyát is megvizsgálni.

annak közelségével, hiszen a vidékből kilógó, azzal szembehelyezkedő szubjektum egyediségének alapfeltétele ez.¹⁹

SZA betegségadata egy zombori látogatáskor, még a műkedvelői tevékenység kezdené alakul ki, a Vadászskürt nevű étteremben²⁰ Engel Aladárral lázasan ülve: „ezen az estén érezte magát először gyógyíthatatlan betegnek, hogy kirajzolódik lassan a világból, azazhogy végső nyomot hagy benne máris; az étterem vele szemközti tükrébe, önnön tükröképébe meredve arca, mint valamilyen megkékült ütés, az arca nem volt más, mint fura, megkékült ütés”.²¹ Az ezt követő egyiptomi utazásleírásnál tapasztalható az első kísérlet a halál mint végtelen sárga sivatag evilági tételére, a bebalzsamozott, mint az örökkévalóvá tett, a pusztulástól és felejtéstől megvédett uralkodók „szoborarcának”²² elemzésével az elmúlás „mindennapi közelségének a felismeréséhez”²³ való eljutás, mely a vidék módszerének átfordításával megképezi SZA végességadatát: „Otthonosan érezte magát e keletkező, sugaras reggeli világban, s tán boldognak is, vagy ami még több is ennél: szintiszta igaznak, mint mindazok az élők, akikben a halál – mint csönd és közelség – javában uralkodik már.”²⁴ Innentől fogva SZA számára világossá válik önmaga mulandósága, a halálhoz mint egyre közeledő, végső beteljesüléshez tartó útja, és kezd el még inkább, épp a fenyegető halálnak köszönhetően, a jugoszláviai magyar irodalom helyzetével, íróársai kézírataival, a közeg szellemi felemelkedésével foglalkozni. A halál valóban elvezeti az önmagáról való tudathoz, önmaga egyediségének és felcserélhetetlenségének a tudatához, a Pusztá elragadtatás című fejezetben pedig a vidéki táj pusztulásképeiben, „az apró horpadás(okban) valamely múzeumi örökkévalóságba állított műremeken”²⁵ önmaga elfuseráltságára ismer, a tájjal azonosnak látja önmagát. A lázálmok, a betegség elhatalmasodása ironikus módon éppen egy külföldi, nagyvilági, párizsi utazása után következik be: „súlyos tüdővérzéssel tért haza. Ettől kezdve állapota egyvégtében és feltartóztatlanul romlott”²⁶, melyet jelzésként megelőz az a La Bonne Franquette előtti fudokló, véres köhögés, mely az utánérzések romantikájából (a vendéglő Van Gogh egyik kedvelt kocsmája volt) ragadja ki SZA-t. Noha a párizsi út után erőre kap, tudja, „csak rövid haladékokat kapott”²⁷, lázálmai váltakozása között leveleket ír, kéziratokat olvas és szerkeszt, testének láza és a lázas irodalmi tevékenység egy kettős lázmetaforában ér össze.²⁸ A Póth

19 Külön vizsgálatot kíván még maga Szenteleky betegség- és haláltudata is, jelen dolgozat a terjedelmi megkötöttségek miatt azonban ezzel most nem tud foglalkozni.

20 A Vadászskürt nevű étterem az *Úgy fáj az élet* Szenteleky-kötet Gesztenyefavirágzás című lírai novellájából származik, ahogy a *Műkedvelők* Interludium című fejezete szintén egy hosszabb bekezdésnyi szöveget idéz ugyancsak ebből a novellából.

21 Juhász, *Műkedvelők*, i. m., 20.

22 Juhász, *Műkedvelők*, i. m., 28.

23 Uo.

24 Uo.

25 Juhász, *Műkedvelők*, i. m., 64.

26 Juhász, *Műkedvelők*, i. m., 59.

27 Juhász, *Műkedvelők*, i. m., 66. – Az idézet pedig a következőképpen folytatódik (mely a tájban önmagát látó szubjektum pontos leírása): „Fáradtság fogta el most. Lehunyta szemét, s így még jobban érezte a körülötte billegő tájat, mely – akárcsak ő – egészen átadta magát az október délutáni napsütés könnyű bódulatának, s önfeledten ragyogott ebben az átmeneti lábadozásban.”

28 „Írni kell mindenkinek sorban, egyre tovább a lelkesítő szavakat. Ír: iramodik feljebb, egyre feljebb a karcsú higanyszál is, és nincs már értelme sem észrevenni, hogy milyen feneketlen a betegágy, csak lobog, egymásra mind jobban ráhangolódva, egymást mind jobban szítva a két láz. Nem is kettő, csak egy, nem is az ő lázas teste, nem is az ő lázas akarása, egy rommá égett test fölött lobog, sisseregve, csillapíthatatlanul: lázban a láz.” – Juhász, *Műkedvelők*, i. m., 76.

Erzsébettel kötött házasság előtt²⁹ az orvos SZA, aki természetesen „szakavatott ismerője volt kezdettől fogva a benne pusztító kórnak”³⁰, a szubjektum magatartásának következményévé válik: „miért akart ő mélyebb lélegzetet venni mindig is, ha nem bírta tudóval? Miért akart többet, ha nem győzte szusszal? Ez volt a sorsa, így is fogja befejezni, ellobogva a pusztá elragadtatásban.”³¹ Íróbarátainak látogatása során, amikor beszámolnak neki az Új Hang egyik irodalmi estjéről, melyen SZA betegsége következtében már nem tudott részt venni, végességének tudata egy újabb megvilágításba kerül, egy újabb tónust kap, rezignáltsággal bővül: „Úgy érezte, e pillanatban sikerült először igazából leszámolnia a földi hiúságokkal, most szabadult meg először attól, hogy ne önnön kimaradását érezze mindenhatóan adva mindabban, ami körülötte történik.”³² A Márton-hegyi szanatóriumhoz köthető, és az azt egy héttel megelőző történések világítják meg az individuumpépződés, a halál és a vidék viszonyát, tulajdonképpen az egyedi és az általános (pontosabban ebben az esetben kollektív) problémáját. Mint ahogy már szó esett róla, a halál szémszögéből, tapasztalatából döbben rá a szubjektum önmaga megismerhetetlenségére, majd ezt követő lépésként a világ egyediségére. SZA esetében ez a tudat átvezet a szubjektum öpusztító mechanizmusába, az önrombolásba, és a haldoklás körül forgó személyes élet helyett a közösségi léttel, az irodalommal való foglalkozásba.³³ Az önhibaként érzékelt betegséggel (ami egyébként a vidék szellemének szándékolt eljárása, hiszen a tőle másban önmarcangolást, önhibát vagy büntudatot teremt) és a kollektívával szemben önmaga alulra helyezésével együtt jelenik meg a haldoklás végső stációjában az individuum önsemmisítése is, a rezignáció felerősödik és a világ céltalansága és oktalansága is belátásra kerül.

A *Műkedvelők* SZA halálával ér véget, SZA irodalmi tevékenységének akkori kortársak általi támadásával (azzal, hogy SZA/SZK vicinális irodalmat hozott létre), és a temetésen elhangzó búcsúbeszéd kezdetével, mely azonban éppen a rejtőködő, folyamatos mozgásban levő individuum jelenvalóságát állítja. „...töretlen híved maradunk halálod órájáig, s követünk a törésen, amit te vágtlál ezen a kiszikkadt, kemény ugaron. Mert csak porhüvelyed száll a sírba, törhetetlen hited s szellemed köztünk marad, s világít: in aeternum.”³⁴

29 Ezzel a házassággal jelenik meg a saját halál tapasztalatának problémája és kérdése. A haláltapasztalat Heidegger szerint mindig mások halálának a tapasztalatát jelenti, sohasem a saját halálát. A *Műkedvelők*ben a házasság megkötésével, mivel Erzsébet szemé előtt, fizikai közelségében történik SZA haldoklása, Erzsébet részese lesz a másik halálának, így a haláltapasztalat ha nem is válhat ténylegesen önmaga meghalásának egyedi tapasztalatává, de mindenképp kitagul, és folyamatszerűségében láthatóvá válik: „Erzsébetnek az által a döntés által, hogy végképp mellé szegődik, hézagatlan következetességgel adatik majd meg a saját halála, mely kín, gond, szerelem közt önsorsából nő ki lassúdan.” – Juhász, *Műkedvelők*, i. m., 85.

30 Juhász, *Műkedvelők*, i. m., 79.

31 Juhász, *Műkedvelők*, i. m., 79.

32 Juhász, *Műkedvelők*, i. m., 89.

33 Mindezt jól tematizálja Erzsébet viselkedése, viszonyulása: „A kétségbeesésig tisztában volt azzal, mennyire halaszthatatlan Aurél szanatóriumi gyógykezelése, hogy semmilyen ügy sem lehet olyan fontos, mint maga az élete, s mégis: látva, hogy férjének az élet sem olyan fontos, mint az, hogy szenvedéllýé hatalmasodott kötelességének eleget tegyen, végül ő is teljesen alávetette magát e szenvedélynek: szinte az észrevehetetlenségig elnémította személyességét, Aurél fejével gondolkodva ítélte meg a helyzetet. Segített neki, azaz cinkosává szegődött az önpusztításban.” – Juhász, *Műkedvelők*, i. m., 105.

34 Juhász, *Műkedvelők*, i. m., 119.

Konklúzió

Juhász Erzsébet *Műkedvelők* című regényében az individuumpépítő és identitásképző leporlás, mely természetéből fogva valamilyen holt anyaggal, valami láthatatlannal és ismeretlennel függ össze, egyrészt a Szentelekyhez fűződő irodalmi hagyomány egyszerre re- és dekonstruálásával, másrészt a vajdasági magyar írói magatartás, és konkrétan a többes és egyes szám különböző szólamaiban, az általános alanyban rejtőzködő JE-narrátor véleménynyilvánításával és azok visszavonásával egy eljárás (szövegportalanítás, por-kivonás) lehetőségességének módozatait járja körül. A határelményekkel, különösen SZA betegség-, valamint haláltudatával a végességprobléma és a halál mint változás a vidék kollektívizmusra és örökérvényűsége törekvő szellemében jelenik meg, kikezdi azt, a halál a létértelmezés feltételévé, SZA, SZK, de valójában ezzel együtt az irodalmi tradíció, a jelenbe, az SZK-tól származott íróunokaként létező szubjektum identifikációjának lényegi elemévé, posztulátumává válik.

A Juhász Erzsébet-i portalanító írói módszer – mint ahogy a folyamatos metareflexiók is ezt mutatják – azonban teljesen sohasem valósulhat meg: az időbeli távlat nem zárójelezhető, nem negligálható, ahogy a regénybeli SZA halódó testéről, beteg tüdejéről sem fújható le, vagy az irodalomtörténeti SZK porladó, holt alakjáról sem söpörhető le a por. Lényege és értéke tehát folyamatszerűségében és problémaorientáltságában fedezhető fel, magában a nyomozásban, a fura kutatásában, az utazásban és nem (a könnyen porossá válható) eredményében.

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

NYOMDA KFT KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.